

УДК 338.486.1.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/150-7>**Ханін І. Г.**

Національний університет водного господарства та природокористування

Білозубенко В. С.

Університет митної справи та фінансів

Шаблій С. Є.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара

Khanin I.

National University of Water Resources and Environmental Management

Bilozubenko V.

University of Customs and Finance

Shablii S.

Dnipro National University named after O. Gonchar

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розвитку туризму, який є надзвичайно важливим для економіки України, тому що стимулює економічне зростання і розвиток інших галузей господарства (транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво та ін.), хоча існують різні проблеми, які цьому перешкоджають. Мета статті полягає у науковому аналізі показників міжнародних індексів (Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму, Індекс паспорту) для України та визначенні основних напрямів удосконалення державної політики в галузі туризму. Охарактеризовано основні тенденції, що існують в туризмі та суміжних з ним галузях, які мають прямиї негативний вплив на привабливість країни з точки зору туризму. Показано, що дані проблеми пов'язані з інфраструктурою, політичною ситуацією, безпекою, екологічною ситуацією, кадровими проблемами, недостатнім впровадженням інформаційних технологій тощо. Досліджено внутрішні та зовнішні фактори, від яких залежить успішне функціонування сфери туризму в Україні. Проаналізовано індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму як один з основних індексів, який детально характеризує стан туристичної галузі в країні, а також індекс паспорту, що характеризує виїзний туризм. Аналіз даних індексів дозволив оцінити динаміку параметрів, що описують різні складові успіху України в туризмі, а також тенденції подальшого розвитку даної галузі. Виявлено стабільне погіршення показників, які характеризують політику і обов'язкові умови в галузі подорожей і туризму. Також охарактеризовано основну проблему, яка існує сьогодні на ринку туристичних послуг в Україні (низька якість їх надання за високу вартість), та причини цього. Визначено основні вектори розвитку індустрії туризму в Україні: безпека, економічна конкурентоспроможність, технології, інновації тощо. На підставі отриманих результатів запропоновано основні напрями діяльності та завдання держави, необхідні для покращення ситуації в галузі туризму в Україні, які стосуються використання світового досвіду, інституціонального забезпечення, регулювання, інвестування, фінансування освітніх проектів, стимулювання інновацій, а також комплексного розвитку інфраструктури.

Ключові слова: туризм; туристичні послуги; державна підтримка; індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму; індекс паспорту.

THE MAIN DIRECTIONS OF STATE POLICY IMPROVING IN THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE

The article is devoted to the development of tourism, which is extremely important for the Ukrainian economy, as it stimulates economic growth and development of other sectors of the economy (transport, communications, trade, construction, etc.), although there are various problems that prevent it. The purpose of the article is to research the indicators of international indices (Travel and Tourism Competitiveness Index, Passport Index) for Ukraine and develop directions for improving the state tourism policy. The main trends that exist in tourism and related industries, which have a direct negative impact on the attractiveness of the country in terms of tourism, are characterized. It is shown that these problems are related to infrastructure, political situation, security, environmental situation, personnel problems, insufficient implementation of information technologies, etc. The internal and external factors concerning the successful functioning of the tourism industry in Ukraine are investigated. The travel and tourism competitiveness index as one of the main indices that describes in detail the state of the tourism industry in the country is analyzed, as well as the passport index that characterizes outbound tourism. The analysis of these indices revealed the dynamics of indicators describing various components of Ukraine's success in tourism, as well as trends in the further development of this industry. A stable deterioration of indicators characterizing the policy and mandatory conditions in the field of travel and tourism was revealed. The main problem that exists today in the tourist services market in Ukraine (the low quality of their provision at a high cost) and the reasons for this are also described. The main vectors of development of the tourism industry in Ukraine are identified: security, economic competitiveness, technology, innovation and so on. Based on the results obtained, the main directions of government (government machine) activity (tasks) are proposed that are necessary to improve the situation in the tourism industry in Ukraine concerning the use of world experience, institutional support, regulation, investment, financing of educational projects, stimulation of innovations, as well as integrated infrastructure development.

Keywords: tourism; tourism services; government support; travel and tourism competitiveness index; passport index.

JEL Classification: L83, L88, O52, Z38

Актуальність. Туризм – перспективна галузь в економіці більшості країн. Він сприяє зростанню ВВП, добробуту громадян і покращенню позицій країни на світовому ринку туристичних послуг. Окрім того, інтерес до країни з боку туристів сприяє не тільки збереженню історичних і культурних пам'яток і підвищенню духовного потенціалу суспільства, а і розвитку інфраструктури і, як наслідок, створенню нових робочих місць. Галузь туризму не може функціонувати відокремлено, не залежати від інших галузей економіки. Вона передбачає тісне міжгалузеве співробітництво, в якому важливий внесок кожного фактору, а також державно-приватне партнерство. Потрібно зазначити, що згідно з рекомендаціями Всесвітньої туристської організації, для розвитку туризму, в першу чергу, необхідна державна підтримка, а потім вже приватна ініціатива. Розвитку туризму в Україні перешкоджають різні проблеми, пов'язані з інфраструктурою, політичною ситуацією, безпекою, екологічною ситуацією і т.п. Важливою проблемою в Україні є формування цілісної та ефективної державної політики у галузі туризму, що визначило тему цієї статті.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проведений аналіз наукових публікацій показав, що тема удосконалення туризму і туристичних послуг є актуальною не тільки для України. Особливості туризму, існуючі проблеми та способи їх вирішення описують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: П. Бернекер, К. Горб, Т. Деркач, Н. Василюха, В. Главацький, В. Григальюнайте, В. Євдокименко, Ю. Козак, М. Корнеєв, Дж. Майкенз, В. Маховка, А. Мельник, В. Мікловда, Л. Павлиш, Л. Пілелієне, М. Портер, Г. Синицина, І. Тарасов, І. Черниш, Д. Гуз. Наприклад, в роботі Ю. Козака, Т. Деркач та Д. Гуз [1] акцентується увага на формуванні національної стратегії розвитку підприємств туристичного сектора, зокрема стратегії реструктуризації та інтеграції, а також на необхідності комплексних стратегій розвитку туризму. У статті [2] Черниш І. та Маховка В. наводять переконливі аргументи щодо необхідності використання інноваційних та інформаційних технологій, які збільшують доступність туристичних послуг і сприяють розвитку туризму, в цілому. Також пропонується створення віртуальної асоціації туристичних підприємств в регіонах. А в [3] описується класифікація чинників якості туристичних послуг та необхідність їх групування відповідно до особливостей прояву. Проте, питання удосконалення державної політики в галузі туризму

в Україні розглянуті фрагментарно, зокрема це стосується розробки програм якості, лібералізації індустрії туризму та покращення національних інститутів, що гармонізуються із європейськими і глобальними.

Мета роботи. Продемонструвати позиції України у міжнародних рейтингах, які характеризують стан галузі туризму в Україні, та виокремити основні напрями вдосконалення державної політики у галузі туризму.

Виклад основних результатів дослідження. Для теоретичного узагальнення, аналізу емпіричного матеріалу, обґрунтування напрямів удосконалення державної політики в галузі туризму використано наукові методи: системно-аналітичного, компаративного, структурно-логічного аналізу, синтезу, а також методи математичного моделювання.

На розвиток туризму впливають різні фактори, які стосуються не тільки безпосередньо його, але й пов'язані з іншими галузями економіки. На формування сприятливих умов у галузі туризму впливає багато факторів (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори, що впливають на розвиток туризму

Зовнішні фактори:	Внутрішні фактори:
фінансові	інтелектуальні
економічні	поведінкові
інноваційні	кадрові
інформаційні	мотиваційні
технічні	природно-кліматичні
технологічні	культурно-історичні
політичні	релігійні
екологічні	
дипломатичні	

Джерело: складено авторами

Врахування сукупності зазначених факторів вказує на рівень забезпечення галузі туризму в країні. Проаналізуємо необхідність і достатність складових компонентів факторів, що впливають на розвиток туризму в Україні.

Необхідно зазначити, що в світових рейтингах з туризму позиції України також можна розглядати, як такі, що вимагають покращень за багатьма напрямками (наприклад, Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму, Індекс вартості проживання, Індекс паспорту, Індекс Mastercard, Індекс задоволеності

Таблиця 2

Місце України в рейтингу ІКПТ

№	Назва	2019 рік (140 країн)	2017 рік (140 країн)	2013 рік (140 країн)	2011 рік (139 країн)	2009 рік (133 країни)
	ІКПТ	78	88	76	85	77
1.	Сприятливе середовище	65	78	71*	76*	72*
2.	Політика і обов'язкові умови в сфері подорожей і туризму	70	85	60	64	62
3.	Інфраструктура	73	79	71	76	72
4.	Природні та культурні ресурси туризму	89	88	99	118	103

* У звітах за 2009-2013 рр. підіндекс «Сприятливе середовище» включений до підіндексу «Інфраструктура» («ІКПТ бізнес-середовище та інфраструктура»).

Джерело: World Economic Forum

туристів і т.д.). Найбільш повно і детально стан туристичної галузі з економічної точки зору описує Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму (ІКПТ) [4]. Він також є одним з найбільш глобальних індексів, що характеризують стан індустрії туризму в економіці країни. З метою виявлення динаміки в покращенні/погіршенні показників, що описують ситуацію в туризмі в Україні, розглянемо ІКПТ і його складові за декілька років (табл. 2).

Розглянемо також показники Індексу паспорта (ІП) для України (рис. 1). Даний рейтинг показує можливість громадян певної країни відвідувати інші країни без візи.

Аналіз ІКПТ та ІП свідчить про те, що в Україні необхідним є вдосконалення механізмів державної політики в галузі туризму з метою розвитку туризму всередині країни, а також здійснення заходів щодо підвищення значущості туризму і використання важелів державної підтримки. В Україні у 2009-2017 роках ІКПТ і всі його підіндекси були нестабільні та, до того ж, свідчили про невисокий рівень конкурентоспроможності країни в сфері туризму і подорожей. За період 2017-2019 років спостерігається позитивна динаміка ІКПТ, що характеризується покращенням всіх показників (в т.ч. ділове середовище, безпека і захист, міжнародна відкритість і загальна інфраструктура). У звіті Світового економічного форуму за 2019 рік [6] позиції України в рейтингу ІКПТ значно зміцнилися в порівнянні з 2017 роком (на 10 позицій).

Тим не менш, показники: «Сприятливе середовище», що охоплює бізнес-середовище, безпеку і захист, охорону здоров'я, людські ресурси та ринок праці, готовність ІКТ; та «Інфраструктура», що охоплює пріоритетність конкурентоспроможності подорожей і туризму, міжнародну відкритість, цінову конкурентоспроможність, екологічну стабільність знаходяться приблизно на одному рівні за досліджуваний період і незначно змінюються то в кращу, то в гіршу сторону, що свідчить про відсутність суттєвих змін у проведенні державної політики щодо туризму.

Більш того, зазначений факт підтверджується ще й тим, що в період, що аналізувався, спостерігається стабільне погіршення показників, які характеризують політику і обов'язкові умови в галузі подорожей і туризму.

ІП для України за аналізований період характеризується позитивною динамікою і збільшенням числа країн, куди українці можуть подорожувати без віз (за спрощеною системою). Проте, показники ІП свідчать про те, що для українців спростилися умови виїзду з країни, що, безумовно, позитивно впливає на розвиток туризму за межами України. Для розвитку туризму всередині країни дана динаміка носить абсолютно протилежний характер.

Не дивлячись на привабливість України щодо наявності природних ресурсів, існують проблеми як в галузі, так і поза нею, рішення яких допоможе відновити туристичний бізнес в країні. Можна виокремити наступні тенденції, що негативно впливають на розвиток туризму в Україні: 1) недостатній розвиток дорожньої та транспортної інфраструктури (поганий стан дорожнього покриття, застарілі вагони, автобуси, мала кількість об'єктів придорожньої інфраструктури); 2) кадрові проблеми (брак кваліфікованих працівників в даній сфері, відсутність освітніх заходів з метою підвищення кваліфікації співробітників і відповідності рівня надання послуг сучасним світовим вимогам, низька оплата праці); 3) політична ситуація (проведення зони бойових дій в країні); 4) недостатнє нормативно-правове регулювання туризму (в питаннях стимулювання туристичної індустрії, наявності ефективної стратегії її розвитку на національному та регіональному рівнях, складність перетину кордону іноземцями); 5) застарілі об'єкти соціальної інфраструктури (санаторії, готелі, атракціони та інші об'єкти парків культури і відпочинку, заклади охорони здоров'я тощо); 6) відсутність якісних рекламних кампаній і заходів щодо туристичних об'єктів; 7) недостатнє впровадження і використання інформаційних технологій в туризмі; 8) незадовільний екологічний стан в країні; 9) недостатнє забезпечення фінансової безпеки подорожуючих і туристів; тощо. Вирішення цих проблем надзвичайно важливо для економіки України.

За 2014-2018 роки прямий внесок туризму у ВВП України склав 1,4%, а частка надходжень від туристичної сфери до ВВП України у 2018 році склала 5,2%, у 2017 році – 5,4%, у 2016 році – 5,4%, у 2015 році – 5,5% [7]. Враховуючи великий туристичний потенціал України (туристично-рекреаційні ресурси, сприятливий клімат, культурно-історичні пам'ятки і т.д.), доходи від

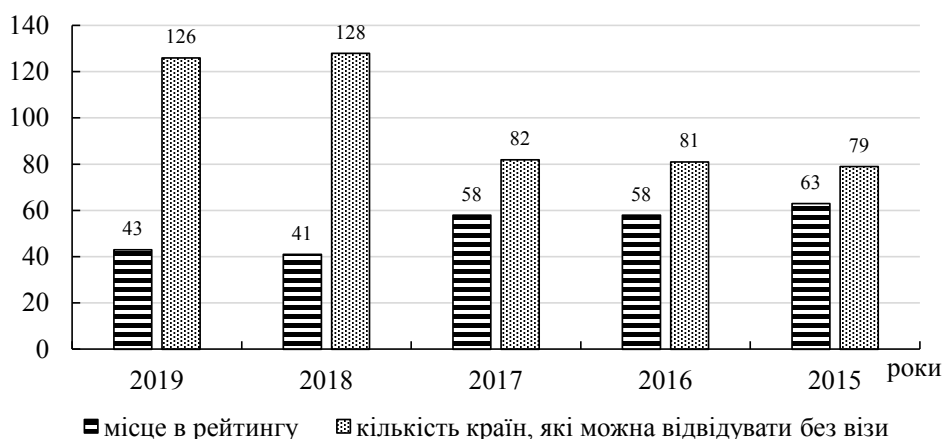

Рис. 1. Показники ІП для України

Джерело: [5]

туризму можуть давати в декілька разів більший внесок у ВВП країни. А поки дана статистика свідчить про неефективне використання або, взагалі, про невикористання туристичного потенціалу нашої країни, а також про невелику роль туризму в національній економіці.

Враховуючи вищевикладене, можна сказати, що в Україні вкрай необхідно створення сучасного, конкурентоспроможного туристичного комплексу, який відповідає світовим стандартам. Для здійснення цієї мети необхідно залучати органи державної влади, які б почали більш активно проводити законодавчі, інвестиційні, адміністративні, інноваційні та мотиваційні ініціативи.

Відповідно до Закону України «Про туризм» [8] із змінами та доповненнями, туризм є «одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури». Вважаємо за необхідне зазначити, що галузь туризму повинна розвиватися в контексті інтеграції у світову систему. Це переключиться з основними положеннями Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [9], яка передбачає наступні напрями: Безпека туристів, Нормативно-правова база сфери туризму та курортів, Розвиток туристичної інфраструктури, Розвиток людських ресурсів, Маркетингова політика розвитку туризму та курортів України. Не зважаючи на наявність даної стратегії, що, безумовно, є важливим кроком на шляху розвитку туризму як пріоритетного напрямку, зауважимо, що світовий туристичний ринок розвивається настільки швидко, що зазначену стратегію необхідно постійно доопрацьовувати та удосконалювати. Основна проблема, яка існує сьогодні на ринку туристичних послуг в Україні – це низька якість їх надання за високу вартість. Причиною даної проблеми є низька конкуренція в галузі, викликана монополізацією ринку перевезень, що не дає можливості багатьом компаніям-лоукостерам заходити на ринок України. Окрім того, інтеграція до світової системи туризму передбачає додержання світових норм і стандартів в сфері обслуговування туристів. В даний час, на держав-

ному рівні складно контролювати їх виконання, адже значна частина індустрії туризму знаходиться в тіньовій економіці. Тому виникають питання щодо лібералізації та переходу до інституціонального забезпечення туризму. Доцільним також вважається, розробка Національної програми якості в сфері туристичних послуг, в якій би затверджувалися вимоги і стандарти туризму, виконання яких приблизить та, в перспективі, сприятиме інтеграції ринку туристичних послуг України до світового. Таким чином, можна сказати, що політика в галузі туризму в Україні знаходиться на початковій стадії, і, отже, потребує розробки програм, стратегій, удосконалення нормативно-правових актів та, безумовно, їх виконання на всіх рівнях державної влади. Основними векторами розвитку індустрії туризму, що відповідають світовим, мають стати наступні:

- 1) безпека (соціальна, політична, екологічна, харчування та проживання і т.д.);
- 2) економічна конкурентоспроможність (спрощення регуляторних та адміністративних бар'єрів; кваліфікований персонал і т.д.);
- 3) технології (ІТ-інструменти для бронювання квитків, готелів, екскурсій тощо; консультаційні медіа щодо надання туристичних послуг);
- 4) захист конкуренції та ринків (інновації в галузі туризму);
- 5) сервісні, інформаційні, освітні інновації у сфері туризму для підвищення якості обслуговування у відповідності зі світовими стандартами.

Враховуючи вищезазначене, представимо основні напрями вдосконалення державної політики в галузі туризму в Україні (рис. 2).

Для того, щоб туристу захотілося приїхати та відвідати українські міста і регіони, необхідно привести у відповідність світовим стандартам дорожньо-транспортну інфраструктуру, готелі, облаштувати історичні та інші пам'ятки, а також підвищити професіоналізм кадрового складу галузі шляхом проведення різних

Рис. 2. Напрями вдосконалення державної політики в сфері туризму

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 10; 11; 12]

проектів і заходів, пов'язаних з освітою. Застосування інформаційних технологій з метою підвищення доступності та привабливості подорожей, а також мінімізації ризиків, спрощення бізнес-процесів, підвищення безпеки, стабілізація політичної ситуації, покращення екологічної ситуації в країні також є справою першочергової значимості. Розробка ефективної політики та дієвих заходів з вдосконалення галузі туризму є важливим напрямом діяльності державних органів. Цим питанням планується присвятити наступні дослідження. Окрім того, необхідно розробити ефективну Національну програму якості в сфері туристичних послуг в Україні. Роль держави у всіх цих заходах – на першому місці.

Висновки. На сучасному етапі, розвиток туризму в Україні вимагає розширення ролі держави і удосконалення державної політики у цій галузі. Це стосується широкого спектру інституціонального забезпечення, регулювання, інвестування, а також комплексного розвитку інфраструктури. Держава має стимулювати розвиток туристичної інструкторі як такої, що динамічно розвивається, у контексті масштабної модернізації економіки. Це вимагає нових законодавчих, інвестиційних, адміністративних ініціатив на державному рівні. Окремим напрямом має стати стимулювання інновацій у туризмі. Це передбачається запропонувати у наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Kozak Y., Derkach T., Huz D. Forming the Strategy of Integrated Development of Tourism Enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 5, No. 4. 2019. P. 105-115. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-105-115>
2. Chernysh I., Makhovka V. Scientific and Methodological Aspects of Business Management and Organizational Development of the Tourism Sector Enterprises of Poltava Region in the Context of Sustainable Development. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 3, No. 5. 2017. P. 436-442. URL: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-436-442>
3. Vasylykha N., Pavlish L. Theoretical and Methodical Approaches to the Formation and Evaluation of the Quality of Tourist Services. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 3, No. 5. 2017. P. 45-51. URL: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-45-51>
4. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org>
5. Henley & Partners Holdings Ltd. URL: <https://www.henleypassportindex.com/passport-index>
6. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Travel and Tourism at a Tipping Point. Geneva: World Economic Forum, 2019. 112 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf
7. World Travel & Tourism Council. URL: <https://www.wttc.org/datagateway>
8. Про туризм : Закон України від 15.09.2015 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#n2>
9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>
10. Білозубенко В.С., Корнєєв М.В., Горб К.М. Розвиток туристичної інфраструктури країни в умовах глобалізації туризму. *Ефективна економіка*. № 10. 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/9.pdf
11. Марценюк Л.В. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 3. С. 76-82.
12. Синицина Г.А., Тарасов І.Ю. Проблеми та перспективи розвитку підприємств туристичної галузі України. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/196.pdf>

References:

1. Kozak, Y., Derkach, T., & Huz D. (2019). Forming the Strategy of Integrated Development of Tourism Enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(4), 105-115. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-105-115>
2. Chernysh, I., & Makhovka, V. (2017). Scientific and Methodological Aspects of Business Management and Organizational Development of the Tourism Sector Enterprises of Poltava Region in the Context of Sustainable Development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(5), 436-442. Available at: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-436-442>
3. Vasylykha, N., & Pavlish, L. Theoretical and Methodical Approaches to the Formation and Evaluation of the Quality of Tourist Services. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(5), 45-51. Available at: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-45-51>
4. World Economic Forum. Available at: <http://www3.weforum.org>
5. Henley & Partners Holdings Ltd. Available at: <https://www.henleypassportindex.com/passport-index>
6. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Travel and Tourism at a Tipping Point. (2019). Geneva: World Economic Forum. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf
7. World Travel & Tourism Council. Available at: <https://www.wttc.org/datagateway>
8. Про туризм: Закон України від 15.09.2015 № 324/95-ВР [On Tourism: Law of Ukraine of September 15, 2015 No. 324/95-ВР]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#n2>
9. Pro shvalennya Strategiyi rozvritku turizmu ta kurortiv na period do 2026 roku: Rozporyadzhennya Kabinetu ministriv Ukrayini vid 16.03.2017 № 168-p [On the adoption of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 16, 2017 No. 168-r]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>
10. Bilozubenko, V.S., Korniev, M.V., & Horb, K.M. (2018). Rozvitok turistichnoyi infrastrukturi krayini v umovah globalizaciyi turizmu. [Development of the tourist infrastructure of the country in the conditions of tourism globalization]. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*, 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/9.pdf
11. Martseniuk L.V. (2015). Problemi ta perspektivi rozvritku turizmu v Ukrayini [Problems and prospects of tourism development in Ukraine]. *Ekonomichnij visnik Nacionalnogo girnichogo universitetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, 3, 76-82.
12. Synytsyna N.A., Tarasov I.Yu. Problemi ta perspektivi rozvritku pidpriemstv turistichnoyi galuzi Ukrayini [Problems and prospects of tourist industry enterprises development of Ukraine]. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/196.pdf>